

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

گروه حقوق

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی

بررسی تطبیقی حقوق متهم در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در قانون آئین
دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری و لایحه جدید آئین دادرسی کیفری

استاد راهنما:

دکتر حسن فرهودی‌نیا

استاد مشاور:

دکتر محمود شیخ‌زاده

پژوهشگر:

مهران مهمان‌نواز

مرداد ماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای رابی ساگرم که از سر رحمت، پدر و مادری فداکار نصیصم ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بیایم و از ریشه
آنها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم؛

والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نشان دلیلی است بر بودنم چرا که این دو وجود پس از پروردگار مایه
هستی ام بوده اند وستم را گرفتند و راه رفتن را در این وادی پر از فراز و نشیب آموختند.

آموزگارانی که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند؛

حال این برگ سبزی است تحفه درویش تقدیم آنان....

بدون شک به انجام رسانیدن پایان‌نامه حاضر بدون مساعدت و همکاری اساتید ارجمند و دوستان عزیزم امکان‌پذیر نبوده است. لذا وظیفه خود می‌دانم که مراتب سپاس و قدردانی صمیمانه خود را به تمامی این عزیزان ابراز نمایم.

از استاد راهنمای فرهیخته و ارجمندم، جناب آقای دکتر حسن فرهودی‌نیا به پاس راهنمایی‌های ارزنده علمی در تمام مراحل انجام این رساله، صمیمانه سپاسگذارم.

از استاد مشاور عزیز و بزرگووارم، جناب آقای محمود شیخ‌زاده به خاطر مساعدت‌های صمیمانه‌شان نهایت تشکر را دارم.

از استاد محترم، جناب آقای دکتر حسین فخر که زحمت داوری این پایان‌نامه را قبول کردند نهایت قدردانی را دارم و نیز از مدیر محترم گروه حقوق جناب آقای دکتر هریسی‌نژاد به دلیل همکاری‌های بی‌دریغشان، نهایت تشکر را دارم.

نام خانوادگی دانشجو: مهمان‌نواز	نام دانشجو: مهران
عنوان پایان‌نامه: بررسی تطبیقی حقوق متهم در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری و لایحه جدید آئین دادرسی کیفری	
استاد راهنما: دکتر حسن فرهودی‌نیا	استاد مشاور: دکتر محمود شیخ‌زاده
مقطع تحصیل: کارشناسی ارشد	رشته: حقوق
گرایش: جزا و جرم‌شناسی	دانشگاه: تبریز
دانشکده: علوم انسانی و اجتماعی	تاریخ فارغ‌التحصیلی: مرداد ماه ۱۳۹۰
	تعداد صفحه: ۱۶۴
کلید واژه‌ها: حقوق، متهم، حقوق متهم، کشف جرم، تحقیقات مقدماتی	
<p>چکیده:</p> <p>یکی از مسائل اساسی در فرآیند کیفری که ضامن حمایت از حقوق فردی و اجتماعی بوده و تأثیر قابل توجهی در تأمین امنیت قضایی جامعه دارد، تضمین حقوق متهم در برابر اتهاماتی است که به حق یا من غیر حق به وی نسبت داده می‌شود. با توجه به اهمیت حقوق متهم در اجرای دادرسی عادلانه و تحقق عدالت قضایی، اعلامیه‌های حقوق بشر و سایر اسناد بین‌المللی مربوطه، پیرامون تضمین این حقوق، تدابیر ویژه‌ای اندیشیده و تمهیدات خاصی اتخاذ نموده‌اند. قوانین داخلی اغلب کشورها به ویژه قوانین مربوط به آیین دادرسی کیفری نیز به دنبال الزامات حقوق بشری و تعهدات بین‌المللی در این راستا سیاست‌های خاصی در پیش گرفته و مقررات ویژه‌ای تنظیم و تدوین کرده‌اند. کشور ایران نیز به عنوان جزئی از جامعه بین‌المللی، از این قاعده مستثنی نبوده و به تبعیت از الزامات حقوق بشری بین‌المللی و نیز آموزه‌های شریعت اسلام، از همان آغاز قانونگذاری تا به امروز، قوانین و مقررات خاصی را در جهت تضمین حقوق متهم در قالب اصول کلی قانون اساسی و قوانین آیین دادرسی کیفری و سایر قوانین عادی پیش‌بینی کرده است. مراحل پیش از محاکمه شامل کشف و تعقیب جرم و تحقیقات مقدماتی، مهم‌ترین و حساس‌ترین مراحل دادرسی کیفری محسوب می‌شوند، چرا که اساس پرونده کیفری در این مراحل پی‌ریزی شده و سرنوشت قضایی متهم تقریباً در این مراحل رقم می‌خورد. متهم در هر یک از مراحل فوق دارای حقوقی است که اجرای یک دادرسی عادلانه مستلزم رعایت این حقوق است و عدم رعایت آنها، ضمن منتفی کردن دادرسی عادلانه، خود متهم را تبدیل به بزه‌دیده می‌نماید. متهم در هر یک از مراحل فوق واجد دو نوع حق می‌باشد: «حق آزادی و حق دفاع» حق آزادی شامل مواردی از قبیل ممنوعیت دستگیری و بازداشت خودسرانه، مصونیت مسکن و حریم خصوصی، ممنوعیت کنترل مکاتبات و مخابرات و مراسلات، و حق دفاع</p>	

ادامه چکیده....

شامل مواردی نظیر برخورداری از فرض بی‌گناهی، تفهیم فوری اتهام و دلایل آن، برخورداری از وکیل مدافع، حق سکوت، ممنوعیت شکنجه و مشروعیت تحصیل دلیل علیه وی می‌باشد. برخی از اصول کلی حاکم بر حقوق فوق، عبارتند از: اصل برائت، اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل احترام به کرامت و حیثیت انسانی و اصل تفکیک مقام تحقیق و تعقیب و استقلال مقام تحقیق. بدیهی است که تضمین حقوق متهم در گرو رعایت اصول اساسی فوق می‌باشد. اغلب حقوق فوق و تضمینات ناظر بر آنها، خواه به طور صریح و خواه ضمنی، مورد تأکید اعلامیه‌های حقوق بشر و اسناد بین‌المللی از جمله میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی قرار گرفته است و تا حد قابل توجهی نیز به موجب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۰ و اصلاحات و بعدی آن به رسمیت شناخته شده بود؛ اما در قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۷۸ علی‌رغم تغییرات و اصلاحات انجام شده، حقوق متهم در مراحل پیش از محاکمه، چندان مراعات نشده و قواعد و مقررات این قانون در قسمت حقوق متهم، هماهنگ و مطابق با اصول به رسمیت شناخته شده اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نبوده و تحولی در آن ایجاد نشده است. لایحه جدید آیین دادرسی کیفری که هم‌اکنون مراحل بررسی و تصویب را در مجلس شورای اسلامی می‌گذارند، با انجام برخی اصلاحات و بعضاً پیش‌بینی قواعد و مقررات جدید در خصوص تضمین حقوق متهم در مراحل پیش از محاکمه، سعی در رفع نواقص و جبران کاستی‌های موجود در این زمینه نموده و در راستای بسترسازی اجرای بهتر و مطمئن‌تر عدالت قضایی گام برداشته است. با این حال، ناپختگی و عدم انسجام لازم برخی مواد آن که ناشی از شتابزدگی در تدوین بوده و نیز تکرار برخی رویه‌های غلط قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری، لایحه مزبور را از نیل کامل به مقصود بازداشته است. بر این اساس، بر مبنای نتایج حاصل از پژوهش حاضر، جهت تضمین بهتر و بیشتر حقوق متهم در مراحل سرنوشت‌ساز پیش از محاکمه و اجرای عدالت قضایی، پیشنهادهای در دو بعد تقنینی و قضایی ارائه شده است.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
الف) بیان مسئله.....	۱
۱- سوالات تحقیق	۷
۲- اهداف تحقیق	۷
۳- روش تحقیق.....	۷
۴- پیشینه تحقیق	۸
ب) مفاهیم و واژگان.....	۸
۱- حقوق.....	۸
۲- متهم.....	۹
۳- حقوق متهم.....	۹
۴- کشف جرم.....	۹
۵- تحقیقات مقدماتی.....	۱۰
بخش اول - کلیات.....	۱۰
فصل اول- سابقه تاریخی حقوق متهم.....	۱۰
۱- نظام دادرسی اتهامی.....	۱۱
۲- نظام دادرسی تفتیشی.....	۱۲
۳- نظام دادرسی مختلط.....	۱۳
۴- نظام دادرسی اسلامی.....	۱۴
فصل دوم - منابع حقوق متهم.....	۱۵
مبحث اول - منابع بین المللی.....	۱۵
۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر.....	۱۵
۲- میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی.....	۱۶
۳- قرارداد اروپایی حقوق بشر.....	۱۸
۴- اعلامیه اسلامی حقوق بشر.....	۱۸

- ۵- کنوانسیون منع شکنجه و دیگر رفتارها یا مجازات‌های بیرحمانه، غیرانسانی یا ترحیبی.....۱۹
- مبحث دوم- منابع داخلی.....۲۰
- ۱- قانون اساسی.....۲۰
- ۲- قوانین عادی.....۲۱
- فصل سوم- اصول حاکم بر حقوق متهم در مرحله کشف جرم، تعقیب جرم و تحقیقات مقدماتی.....۲۲
- مبحث اول- اصول حاکم بر حقوق متهم در مرحله کشف و تعقیب جرم.....۲۲
- گفتار اول- اصل براءت.....۲۲
- ۱- مفهوم و مبنای اصل براءت.....۲۲
- ۲- اصل براءت در حقوق بین‌المللی.....۲۳
- ۳- اصل براءت در حقوق موضوعه ایران.....۲۳
- گفتار دوم - اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها.....۲۴
- ۱- مفهوم و مبنای اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها.....۲۴
- ۲- اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها در حقوق بین‌المللی.....۲۵
- ۳- اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها در حقوق موضوعه ایران.....۲۶
- گفتار سوم - اصل کرامت و حیثیت انسانی.....۲۸
- ۱ - مفهوم و مبنای اصل کرامت و حیثیت انسانی.....۲۸
- ۲- ممنوعیت هتک حرمت و حیثیت انسانی در موازین بین‌المللی.....۲۹
- ۳- ممنوعیت هتک حرمت و حیثیت انسانی در حقوق موضوعه ایران.....۳۰
- مبحث دوم- اصول حاکم بر حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی.....۳۲
- گفتار اول - اصل استقلال مقام تحقیق.....۳۳
- ۱ - مفهوم و مبنای استقلال مقام تحقیق.....۳۴
- ۲ - استقلال مقام تحقیق در حقوق موضوعه ایران.....۳۴
- گفتار دوم - اصل تسریع در انجام تحقیقات مقدماتی.....۳۸
- ۱ - مفهوم اصل تسریع در انجام تحقیقات.....۳۹
- ۲ - اصل تسریع در انجام تحقیقات مقدماتی در حقوق موضوعه ایران.....۳۹

بخش دوم - حقوق متهم در مرحله کشف جرم، تعقیب جرم و تحقیقات مقدماتی.....	۴۲
فصل اول - حقوق متهم در مرحله کشف جرم.....	۴۳
مبحث اول - حق آزادی و تضمینات ناظر به آن.....	۴۳
۱ - ممنوعیت بازداشت خودسرانه.....	۴۵
۲ - ممنوعیت اخذ تأمین از متهم.....	۴۸
۳ - مصونیت مسکن و حریم خصوصی متهم.....	۴۹
۴ - ممنوعیت کنترل مکاتبات و مخابرات.....	۵۱
مبحث دوم - حق دفاع و تضمینات ناظر به آن.....	۵۴
۱ - تفهیم اتهام.....	۵۵
۲ - حق سکوت.....	۵۶
۳ - حق داشتن وکیل مدافع.....	۵۸
فصل دوم - حقوق متهم در مرحله تعقیب جرم.....	۶۱
مبحث اول - احیاء دادرسی و نقش آن در حمایت از حقوق متهم.....	۶۲
مبحث دوم - نظام تعلیق تعقیب.....	۶۳
مبحث سوم - منع تعقیب دعوای عمومی.....	۶۸
مبحث چهارم: موقوفی تعقیب دعوای عمومی.....	۷۰
فصل سوم - حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی.....	۷۳
مبحث اول - تبیین مرحله تحقیقات مقدماتی.....	۷۳
گفتار اول - جایگاه تحقیقات مقدماتی در دادرسی های کیفری.....	۷۳
گفتار دوم - خصوصیات تحقیقات مقدماتی.....	۷۴
۱ - غیرعلنی بودن تحقیقات.....	۷۴
۲ - غیر ترافیعی بودن تحقیقات.....	۷۶
۳ - کتبی بودن تحقیقات.....	۷۷
مبحث دوم - مصادیق حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی.....	۷۸
گفتار اول - حق آزادی متهم و تضمینات ناظر بر آن.....	۷۸

۱- احضار متهم.....	۷۹
۲- جلب متهم.....	۸۲
۱- ۲- تشریفات جلب متهمین.....	۸۲
۲- ۲- طرق استثنایی جلب متهمین.....	۸۳
۳- بازداشت موقت متهم.....	۸۴
۱- ۳- بازداشت موقت در اسناد بین‌المللی.....	۸۷
۲- ۳- بازداشت موقت در حقوق موضوعه ایران.....	۸۹
۳- ۲- ۱- بازداشت موقت اختیاری.....	۸۹
۳- ۲- ۲- بازداشت موقت اجباری.....	۹۲
۳- ۳- حقوق و تضمینات ناظر بر بازداشت موقت.....	۹۷
۳- ۳- ۱- استثنایی بودن بازداشت موقت.....	۹۷
۳- ۳- ۲- مستدل و موجه بودن قرار بازداشت موقت.....	۹۷
۳- ۳- ۳- محدودیت زمانی قرار بازداشت موقت.....	۹۸
۳- ۳- ۴- قابلیت اعتراض قرار بازداشت موقت.....	۱۰۰
۳- ۳- ۵- وضع ضمانت اجرای تخلف از قواعد قرار بازداشت.....	۱۰۱
۳- ۳- ۶- احتساب ایام بازداشت.....	۱۰۲
۳- ۳- ۷- جبران خسارت ناشی از بازداشت موقت.....	۱۰۵
۴- جایگزین‌های بازداشت موقت.....	۱۰۷
۴- ۱- محدودیت در صدور قرارهای تأمین.....	۱۰۸
۴- ۲- حق اعتراض به قرارهای تأمین.....	۱۰۹
۴- ۳- حق درخواست تخفیف یا تبدیل قرار تأمین.....	۱۱۱
گفتار دوم - حق دفاع متهم و تضمینات ناظر بر آن.....	۱۱۳
۱- تضمین حقوق متهم در زمان بازجویی.....	۱۱۳
۱- ۱- قانونی و مستدل بودن بازجویی.....	۱۱۳
۱- ۲- اعلام حقوق قانونی متهم از سوی مقام تحقیق.....	۱۱۴
۱- ۲- ۱- اعلام مواظبت در اظهارات.....	۱۱۴
۱- ۲- ۲- اعلام حق سکوت.....	۱۱۶

- ۱۱۶.....۳-۲-۱- اعلام حق داشتن وکیل.....
- ۱۱۹.....۳-۱- منع اغفال، اکراه و اجبار یا شکنجه متهم.....
- ۱۲۰.....۱-۳-۱- مفهوم شکنجه و مصادیق آن.....
- ۱۲۰.....۲-۱-۳- ممنوعیت شکنجه در اسناد بین‌المللی.....
- ۱۲۲.....۳-۳-۱- ممنوعیت شکنجه در قوانین داخلی ایران.....
- ۱۲۳.....۴-۱- اخذ آخرین دفاع.....
- ۱۲۴.....۲- تضمین حقوق متهم در جمع‌آوری دلایل.....
- ۱۲۵.....۱-۲- اصول حاکم بر تضمین حقوق متهم در جمع‌آوری دلایل.....
- ۱۲۵.....۱-۱-۲- بار اثبات دلیل در امور کیفری.....
- ۱۲۶.....۲-۱-۲- رعایت اصل بی‌طرفی در جمع‌آوری دلایل.....
- ۱۲۷.....۳-۱-۲- مشروعیت تحصیل دلیل.....
- ۱۲۹.....۲-۲- تضمین حق آزادی متهم در جمع‌آوری دلیل.....
- ۱۲۹.....۱-۲-۲- ورود به منازل و تفتیش اماکن و اشیاء.....
- ۱۳۱.....۲-۲-۲- توقیف مکاتبات، مراسلات و ارتباطات.....
- ۱۳۷.....۳-۲- تضمین حق دفاع متهم در انواع ادله کیفری.....
- ۱۳۷.....۱-۳-۲- اقرار.....
- ۱۴۰.....۲-۳-۲- شهادت.....
- ۱۴۳.....۳-۳-۲- علم قاضی.....
- ۱۴۵.....۴-۳-۲- سوگند.....
- ۱۴۷.....۵-۳-۲- کارشناسی.....
- ۱۴۸..... نتیجه‌گیری و پیشنهادات.....
- ۱۴۸..... ۱- نتیجه‌گیری.....
- ۱۵۶..... ۲- پیشنهادات.....
- ۱۵۸..... منابع و مأخذ.....

الف) بیان مسئله:

ارتکاب جرم، علاوه بر تحمیل زیان بر بزه‌دیده، موجب برهم زدن نظم عمومی و تزلزل در ساختار امنیت اجتماعی می‌شود. این واقعیت، به طور طبیعی، نظام عدالت کیفری را به سمت برخورد با متهم سوق می‌دهد و در صورتی که در این فرآیند، حقوق متهم خواه به لحاظ قانونی تضمین و خواه به لحاظ قضایی رعایت نشود، خود متهم تبدیل به بزه‌دیده می‌شود. در واقع، تضییع حق از طرف یک شهروند عادی، با تضییع حق از سوی نظام عدالت کیفری پاسخ داده می‌شود و در نتیجه، در قبال تضمین حقوق جامعه و بزه‌دیده، تضییع حقوق متهم صورت می‌گیرد. حقوق متهم و تضمینات ناظر بر آن، موضوع آیین دادرسی کیفری است. اهمیت آیین دادرسی در پدید آوردن عدالت قضایی و تجسم عینی آن به حدی است که شعار پاره‌ای از نظام‌های حقوقی مانند نظام حقوقی عرفی این است که «برای دستیابی به عدالت، به قاضی فقط آیین دادرسی بیاموزید، او خود راه حل عادلانه را خواهد یافت».^۱ قوانین آیین دادرسی کیفری که اصول و قواعد کشف و تحقیق جرایم، و تعقیب و محاکمه متهمان را تنظیم و پیش‌بینی می‌کنند، زمانی از ارزش و اعتبار کافی برخوردارند که میان دو حق، حق بزه‌دیده و جامعه که از وقوع جرم متضرر و متزلزل شده‌اند و حق انسانی که فعلاً به عنوان متهم شناخته شده است، تعادل و توازن برقرار نمایند.

نوع نگرشی که قانونگذاران مختلف به حقوق متهمان در مراحل مختلف دادرسی و قبل و بعد از آن دارند، بیانگر میزان اهمیتی است که در جوامع به حقوق انسان‌ها و افراد تابع خود و همچنین علاقه‌مندی به رگه‌های دموکراسی نشان می‌دهند، امری که در حقوق کشورها از روزهای اولین قانونگذاری تا به امروز به نوعی مورد توجه بوده و در طول زمان با گسترش سطح دانش عمومی رو به بهبودی نهاده است. از طرف دیگر با توجه به الزامات بین‌المللی که در این مورد ایجاد شده است به ویژه از سال ۱۹۴۸ (تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد) به این طرف کشورها سعی وافری در جهت مدرن کردن این مقوله و توجه تام به حقوق متهم مبذول داشته‌اند.

^۱ - اعتدال، محمد؛ آیین دادرسی کیفری در نظام نوین قضایی ایران، شیراز، انتشارات نوید شیراز، ۱۳۷۷، ص ۲.

بررسی اجمالی قوانین آیین دادرسی کیفری ایران که مدخل و محل مهم حقوق متهم در روند رسیدگی کیفری محسوب می‌شود، نشان می‌دهد که در کشور ما نیز قانونگذار غافل از این امر نبوده است. لایحه جدید آیین دادرسی کیفری که در دست تدوین و تصویب می‌باشد نیز با نگاهی گذرا موید این مطلب و مثبت رویکردی است که قانونگذار در جهت هر چه بهتر شدن و گسترش حقوق و آزادیهای مردم دارد. هدف پژوهش حاضر، بررسی یا به عبارتی مطالعه تطبیقی و مقایسه‌ای حقوق متهم در مرحله کشف و تعقیب جرم و تحقیقات مقدماتی در مقررات فعلی و لایحه‌ای است که بناست به عنوان قانون آیین دادرسی کیفری فراروی قضات، ضابطین دادگستری و سایر متولیان امر قرار گیرد. دخالت وکیل در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، تکلیف ضابطین و قضات به تفهیم حقوق مندرج در لایحه (از جمله حق سکوت و داشتن وکیل به متهم)، افزایش قرارهای تأمین کیفری و لغو موارد اجباری بازداشت موقت، از مواردی است که در لایحه جدید مورد توجه قرار گرفته است.

مرحله کشف جرم

کشف جرم زیر نظر مقام قضایی بر عهده ضابطان دادگستری است. متهم در این مرحله دارای امتیازها و حقوق ذیل است که او را از تعرض ضابطین محفوظ می‌دارد:

- احضار یا جلب متهم به وسیله احضارنامه یا برگ جلب: اصولاً احضار یا جلب متهم به وسیله احضارنامه یا برگ جلب و به موجب دستور مقام قضایی امکان‌پذیر است. اختیارات پلیس در مرحله کشف جرم با تمیز جرایم مشهود و غیرمشهود متفاوت است. بر اساس ماده ۲۴ ق.ا.د.ع.ا.ک در جرایم مشهود مأموران پلیس حق دخالت داشته و به منظور حفظ آثار جرم و دستگیری متهم اقدام و متهم را ظرف ۲۴ ساعت نزد مقام قضایی حاضر می‌نمایند.

- منع تعقیب و توقیف خودسرانه: پس به همان اندازه که دولتها متعهد به احترام به حقوق و آزادی‌های افرادند، مبارزه با مجرمان برای حفظ نظم جامعه نیز از اهم تکالیف حکومتی به شمار می‌رود. اما در تلفیق بین حرمت اشخاص و نظم جامعه باید توجه داشت که آزادی به عنوان حق طبیعی رایج و متداول است و تعرض به نظم جامعه امری استثنایی به شمار می‌رود که در این صورت تعقیب و دستگیری افراد متعرض باید منطقی،

توجیه‌پذیر و بر اساس ضوابط قانونی باشد مطابق با صدر اصل سی و دوم قانون اساسی «هیچ کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند».

- احترام به حیثیت ذاتی افراد: متهم حق برخورداری از رفتاری منطبق با حیثیت ذاتی انسان را دارد. قانون اساسی در اصل ۳۹ مقرر می‌دارد هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد، ممنوع و موجب مجازات است.

- حق سکوت: امروزه در بسیاری از کشورهای جهان نه تنها حق سکوت متهم به رسمیت شناخته شده بلکه پلیس قضایی مکلف است پس از احضار یا جلب متهم علاوه بر استعمال هویت و اعلام صریح اتهام، متذکر شود که متهم الزامی به پاسخگویی ندارد؛ اما اگر حرفی بزند، ممکن است در صورت جلسه درج گردیده، متعاقباً علیه وی استفاده شود. این حق در راستای اعطای آگاهی به متهم در خصوص اظهارات نسنجیده‌ای است که ممکن است وی بیان کند. طبق ماده ۲۹ ق.آ.د.ک قاضی مکلف است قبل از آغاز تحقیقات به متهم اعلام نماید «مواظب اظهارات خود باشید».

- تفهیم اتهام: هر متهمی باید از ماهیت جزایی اتهام وارده به خود قبل از شروع تحقیقات مطلع گردد تا بدین وسیله بتواند وسایل دفاع مناسب را تهیه نماید. از این حق تحت عنوان حق تفهیم اتهام یاد می‌شود و باید در برگ احضاریه قید و به محض حضور متهم در نزد پلیس، به وی اعلام گردد. اصل سی و دوم در این رابطه چنین مقرر می‌کند «موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود».

حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی

در این مرحله، که مهمترین مرحله دادرسی است و بنیان پرونده جزایی را تشکیل می‌دهد، سه گروه از اعمال انجام می‌گیرد:

الف - جمع‌آوری ادله، له و علیه متهم.

ب - اقدام‌های لازم برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم از طریق صدور قرار تأمین متناسب.

ج - اظهارنظر درباره جرم ارتكابی در قالب یکی از قرارهای منع تعقیب، موقوفی تعقیب یا قرار مجرمیت. البته در این مرحله نیز باید اصول مربوط به احضار یا جلب متهم و غیره که قبلاً آمد به علاوه موارد زیر رعایت گردد:

الف- حق همراهی توسط وکیل دادگستری؛ متهم باید حق داشته باشد که به اتفاق یک وکیل نزد مقام تحقیق‌کننده حاضر شود. تحقیقات باید در حضور وکیل به عمل آید و محرمانه تلقی نشود. در موارد کاملاً استثنایی نیز که بازپرس اخذ پاره‌ای از توضیحات را بدون حضور وکیل ضروری بداند، باید پس از تصویب دادستان اجازه این کار از دادگاه صالح کسب شود. در اولین فرصت مناسب باید این امر بر طرف گردد

ب - اعطای فرصت کافی برای دفاع؛ حق دفاع از طبیعی‌ترین حقوق فردی است؛ لذا در طول مدت تحقیقات مقدماتی و دادرسی و قبل از صدور حکم، باید فرصت کافی به متهم جهت تدارک وسایل دفاعی داده شود. در صورتی که متهم بازداشت شود، امکان تهیه اسناد و مدارک و گفتگو با شهود به وی اعطا شود و در دادگاه نیز از فرصت کافی برای رد اتهام‌های وارده استفاده کند و حسب مورد حق تجدیدنظرخواهی و فرجام برای وی تضمین شود و بین تاریخ وقوع بزه و محکومیت قطعی بزه‌کار باید فاصله‌ای معقول و مناسب وجود داشته باشد.

ج - قواعد حاکم بر جمع‌آوری ادله؛ مصونیت زندگی خصوصی متهم از جمله مسائل مهمی است که باید به دقت مورد توجه مقامات قضایی و ضابطان دادگستری قرار گیرد. کوچکترین مسامحه در جمع‌آوری ادله و کشف جرم موجب تضییع حقوق و آزادی‌های اساسی متهم می‌شود. امروزه علوم و فنون انگشت‌نگاری، اسلحه‌شناسی، تشخیص هویت ژنتیکی و استفاده از کامپیوتر در جهت شناسایی متهم از چنان تحول و پیشرفتی برخوردارند که ضریب اطمینان بالایی را در زمینه کشف دقیق و سریع جرم ایجاد می‌نمایند. باید توجه داشت ضرورت رعایت حقوق دفاعی متهم در مقطع کشف جرم ایجاب می‌نماید که از پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیک غیراصولی و غیرانسانی استفاده نشود. در واقع مرز استفاده از علوم و فنون جرم‌یابی، حقوق و آزادی‌های متهم است.

۱- اصل براءت: اصل براءت به عنوان یکی از اصول پیشرفته و مهم در دعاوی کیفری شناخته شده است که علاوه بر مقررات بین‌المللی در قوانین کلیه کشورها به ویژه در قوانین اساسی آنها به صور مختلف پیش‌بینی شده است.

لذا باید این اصل به نحوی تضمین شود که جلوی تجاوزات خودسرانه مأموران دولت را بگیرد. هرچند برخی مواقع مصالح و منافع ملی و حفظ ثبات و صلح و آرامش مجوز صدور برخی بازداشت‌هاست، اما باید این موارد به نحو دقیق و کاملی در مواردی که در حفظ ثبات و امنیت جامعه مربوط بوده و مدت آن نیز مشخص می‌باشد محدود شود.

ق.ا.ج.ا. نیز در اصل ۳۷ با صراحت اعلام می‌دارد اصل براءت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.

۲- منع شکنجه: در طول تاریخ افرادی بوده‌اند که با اصالت بخشیدن به اجتماع و منفعت جمع و مصالح حکومت، حقوق و آزادی‌های فردی را به دست فراموشی سپرده‌اند. از این رو هنگامی که تعارضی میان منافع دولت از جمله حفظ آن با مصالح انسانی مانند احترام به حقوق و آزادی‌های فردی پیش می‌آید، از انکار این حقوق هیچ ابایی ندارند. شیوه حل این تعارض زمانی نگران‌کننده است که مسأله شکنجه به میان می‌آید.

به موجب اصل ۱۳۸ ق.ا.ج.ا. «هر گونه شکنجه برای گرفتن اقرار یا کسب اطلاع ممنوع است و اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است».

علاوه بر هر گونه اذیت یا آزار بدنی که فرد اعلای شکنجه می‌باشد، انجام هر اقدامی که عرفاً اعمال فشار روانی بر زندانی تلقی شود، نیز می‌تواند از مصادیق شکنجه باشد، هم چون نگهداری زندانی به صورت انفرادی یا نگهداری بیش از یک نفر در سلول انفرادی، چشم‌بند زدن به زندانی در محیط زندان و یا بازداشتگاه، بی‌خوابی دادن به زندانی و بازجویی در شب، فحاشی، به کار بردن کلمات رکیک، فشار روانی به زندانی از طریق اعمال فشار به اعضای خانواده زندانی، ممانعت از ملاقات متهم با وکیل و ممانعت از انجام فرایض مذهبی که تماماً نقض حقوق و آزادی‌های انسانی می‌باشد.

تزریق انواع مواد مخدر و خواب‌آور به بدن متهم که موجب می‌شود وی مکنونات قلبی خود را بدون اراده بیان نماید نیز از انواع شکنجه و ممنوع است اصل ۳۸ ق.ا.ج.ا. این امر را به خوبی مورد التفات قرار داده است.

۳- منع مداخله خودسرانه در مسکن، زندگی خصوصی، مراسلات؛ در قوانین ایران بر ضرورت احترام به حریم خصوصی تأکید شده که از جمله می‌توان به ماده ۵۸۲ ق.م.ا اشاره نمود که بازرسی و نرساندن نامه‌ها و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخبرات، تلگراف و تلکس، سانسور و عدم مخبره آنها و استراق سمع و هر گونه تجسس را ممنوع کرده، مگر آنکه به حکم قانون صورت گیرد.

۴- صدور قرار تأمین متناسب با اتهام و وضعیت متهم؛ از جمله مهمترین اقدامات مقام قضایی در مرحله تحقیقات مقدماتی صدور قرار تأمین می‌باشد که در ق.آ.د. ع.ا. اک عبارتند از التزام به حضور با قول شرف؛ التزام به حضور با تعیین وجه التزام؛ اخذ کفیل با تعیین وجه الكفاله؛ اخذ وثیقه؛ بازداشت موقت.

قرار بازداشت موقت مهمترین اقدام تأمینی نسبت به آزادی‌های فردی است که در مدت تحقیقات مقدماتی و گاه تا پایان رسیدگی به شرطی که کمتر از حداقل حبس باشد، ادامه می‌یابد و اقدامی مغایر با اصل برائت است (ماده ۳۴۴ آ.د.ک)، چرا که زندان جایگاه مجرمان محکومیت یافته است. از معایب این قرار تأمین می‌توان به سلب آزادی فرد، ایراد ضرر و زیان مادی و معنوی به متهم، از دست دادن شغل و از هم گسیختگی خانواده وی اشاره کرد.

۵- اظهار نظر نهایی: اظهار نظر نهایی که از طریق صدور قرار نهایی صورت می‌گیرد، پایان تحقیقات مقدماتی را نشان می‌دهد و در قالب قرار موقوفی تعقیب، منع تعقیب و قرار مجرمیت تجلی می‌یابد. در راستای حفظ حقوق شاکی خصوصی باید قرارهای موقوفی و منع تعقیب قابل تجدیدنظر باشد که این امر در بند ن ماده سه ق.ا.ق.ت.د.ع.ا مصوب ۱۳۸۱ به درستی لحاظ شده است. مضافاً اینکه کلیه احکام مزبور باید مستدل و موجه باشند.

۱- سوالات تحقیق:

- ۱- تفاوت‌های اساسی قانون فعلی و لایحه جدید در مرحله کشف بعد از تحت نظر قرار گرفتن متهم از حیث رعایت حقوق وی کدامند؟
- ۲- چه تفاوتی در نحوه برخورد قانون فعلی و لایحه جدید در رعایت حقوق متهم در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی از حیث حضور وکیل وجود دارد؟
- ۳- تکالیف مرجع قضایی از حیث رعایت اعلام و تفهیم حقوق متهم در لایحه جدید نسبت به قانون فعلی کدامند؟
- ۴- شاخص‌های تحول حقوق متهم چیست و آیا این شاخص‌ها در لایحه جدید مورد توجه قرار گرفته است؟

۲- اهداف تحقیق:

- ۱- کشف نقاط ضعف و قوت قوانین فعلی آیین دادرسی کیفری و لایحه جدید در رابطه با حقوق متهم.
- ۲- بررسی راهکارهای جدید و مناسب جهت اجرایی کردن هر چه بهتر حقوق مذکور در لایحه نسبت به متهم با توجه به ساختار قضایی موجود و ساختارهای پیش بینی شده در لایحه جدید.
- ۳- بررسی میزان تطابق یا همسویی لایحه جدید با الزامات و کنوانسیون‌های بین المللی در زمینه حقوق متهم.

۳- روش تحقیق:

روش تحقیق در پژوهش حاضر، مانند اغلب پژوهش‌های علوم انسانی، کتابخانه‌ای و اسنادی خواهد بود. بنابراین در این ارتباط، کتب، مقالات، سایت‌های اینترنتی و تمام اسنادی که مرتبط با موضوع بوده و پژوهش حاضر را در اهداف مورد نظر یاری کند، مورد استفاده قرار خواهند گرفت.

۴- پیشینه تحقیق:

در خصوص موضوع پژوهش، چند مورد رساله و مقاله در سال های اخیر به رشته تحریر در آمده که البته حوزه مطالعاتی آنها تا حدودی متفاوت با حوزه مطالعاتی پژوهش حاضر می باشد؛ این موارد عبارتند از:

۱- ذوالفقاری، ستار؛ حقوق متهم در مرحله بازپرسی در ایران و فرانسه، رساله کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، به راهنمایی دکتر محمد آشوری، دانشگاه مفید قم، ۱۳۸۵.

۲- زارع مهدیه، قاسم؛ حق دفاع متهم در حقوق کیفری ایران، رساله کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، به راهنمایی دکتر ایرج گلدوزیان، دانشگاه آزاد شیراز، ۱۳۸۴.

۳- رهبری حق، زمان؛ بررسی حقوق متهم در قانون آئین دادرسی کیفری (در تحقیقات مقدماتی) و تطبیق آن با کنوانسیون های حقوق بشر، رساله کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، به راهنمایی دکتر محسن رهامی، آموزش عالی قم، ۱۳۸۱.

ب) مفاهیم و واژگان:

۱- حقوق

حقوق واژه عربی و جمع حق است. کلمه حق (Right) در لغت به معنای عدل، واجب، راست، سزاوار، مال، ملک، بهره معین و یقین بعد از شک آمده است.^۱ حق در اصطلاح فقهی به معنای سلطنت و برتری و تفوق آمده است، این معنی از آیه شریفه «و من قتل مظلوماً فقد جعلنا لولیه سلطاناً»^۲ نیز استفاده می شود. برخی از حقوقدانان غربی بر این باورند که: «در مفهوم حقوقی، حق عبارت از نفع یا امتیازی است که قوانین یک نظام حقوقی خاص به فرد اعطا می کند».^۳ برخی از نویسندگان نیز معتقدند در زبان فارسی واژه حقوق به معنای امتیازاتی است که قانون جهت حفظ نظم و بر پایی دادگری، برای پاره ای از مردم به رسمیت می شناسند؛ مانند حق زوجیت، حضانت و حق دفاع. در تحقیق حاضر مراد ما از واژه حق همین معنای اصطلاحی اخیر است.

^۱ - دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه، ج ۲۰، تهران، چاپ اول، چاپخانه مجلس ۱۳۲۵ ص ۷۳۷

^۲ - سوره اسراء- ۳۳

^۳ - Avid, M Walker: the oxford companion to law, New yourk 1980, p.1090